

MEDRESE

(Geçen sayıdan devam)

İSTANBUL MEDRESELERİ

Ali Cengiz ÜSTÜNER*

ÖZET

İslamiyet'te cami ve mescitler çok önemlidir. Mektep, medrese kütüphaneler bu kurumlarda başlamış ve gelişmiş, zamanla ayrı yapılar haline dönüştürülmüşlerdir. İslamiyet'te cami ve mescitlerde Arap alfabesi öğretimiyle başlayan eğitim, Kur'an okumayla gelişir, talebelere Kur'an ezberletildiği gibi, hadisler de öğretilirdi. Emeviler ve Abbasiler devrinde Mısır, Tunus, Endülüs, Irak, Suriye ve Horasan'da mektepler açılmış, medreseler kurulmuş, Kütüphaneler okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Selçuklular ve Osmanlılarda bu kurumlar daha geliştirilmiş, ribatlar ve kervansaraylar da Müslümanların hizmetine sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Medrese, Mektep, Kuran'ı-Kerim, Kinane kabilesi, Fatımiler, Beyt'ül-Hikma, Nizam'ül-Mülk, Mağrip, Sübyan Okulları, Mezapotamya, Mısır.

Gazi Ahmet Paşa Medresesi: Topkapı'da, Bayrampaşa'ya bakan yörede, Gazi Kara Ahmed Paşa'nın emriyle, mimarbaşı Koca Sinan bir külliye yapmıştır. Camii, medrese, sübyan mektebi, türbe ve çeşmeden ibaret olan bu külliyenin güney doğusunda yer alan camii, şadırvan avlusu ile birleşmiş olan Medresenin vakfiyesinde 16 oda olduğu, 1555 tarihinde yapılmış olduğu yazılmasına rağmen, eğitime geçişinin en erken 1565 yılı olduğu sanılmaktadır. Medresenin avlusunun üç tarafını çeviren on altı odanın üst kısımları kubbe ile örtülmüştür. Dikdörtgen avlunun etrafını U şeklinde zemin odalarının önündeki revakların, üstleri kubbe ile örtülmüşse de, girişin iki yanında bulunan üçer odanın üstleri çapraz tonozla örtülmüştür. Kible duvarına eklenen derslane mekânı, dikdörtgen planlı olup üzeri

* Arkeolog, Trakya Üniversitesi Eski Öğretim Görevlisi.

kubbe ile örtülmüş, dört yarım kubbenin desteği ile yükselmiş ve desteklenmiştir. 1914 yılına kadar, herhangi bir onarım gördüğüne dair yazılı bir belge yoktur. 1896 da onarım için para ayrılmışsa da, neresinin onarıldığı belli değildir. 1901 yılında yeniden onarım görmüştür. 1995 yılında Hacı Ferhad Efendi Eğitim ve Kültür Derneği'ne tahsis edilmiştir.¹

Sokollu Mehmed Paşa Medresesi: Mimar Koca Sinan, Kadirga'da, Şehid Mehmed Paşa yokuşunda, meyilli bir araziye yerleştirilen 30 hücreli bir zaviye, imaret ve çeşmeden müteşekkil külliyei oluşturmuştur. Medrese girişi, ikisi yandan, biri cep-heden, olmak üzere üç kapıdan oluşur.

Avluyu çeviren revakların arkasında U şeklinde dizilmiş 16 hücre avlunun ortasında 12 köşeli şadırvan vardır. Çeşitli tarihlerde onarım görmüştür. Halen Diyanet İşleri Eminönü Müftülüğü olarak kullanılmaktadır.

Şahkulu Medresesi: "Sinekli medrese" de denilmektedir. Beyazıt'da Sinekli Yokuşu'nda bulunan bu medrese, Padişah III. Mehmed'in yeğeni, Mehmed Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 16 odası olan bu yapı, çeşitli onarımlar görmüş, III. Mehmed XVI. y.y.'da yaşadığına göre, medresenin yapılışı XVI. y.y. sonlarına doğrudur. 1918 yangınında evsiz kalanların barınağı olmuş, 1950'ye kadar varlığını koruyan medrese daha sonra yıkılmıştır.

Sekbanbaşı Kara Halil Efendi Medresesi: XVI. y.y.'da, Mimar Sinan tarafından yapılmış olan bu medrese, Atık Ali Paşa semtinde bulunmaktadır. Zamanla oturamaz duruma gelince ahşap olarak yenilenmiş olan medresenin 11 odası vardır. 1918 yılından sonra, evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Şeyh Ebu'l Vefa Medresesi: Padişah II. Beyazıt tarafından (1480-1512) yaptırılmış olan bu medrese, bir külliye aittir. Vefa semtinde, camii, medrese, mirate türbe, zaviye, hamam ve çeşmeden ibarettir.

Şeyh Ebül Vefa Medresesi geniş bir avlunun etrafına dizilmiş olan 15 hücreden ibarettir. Bir çok defa onarım görmüşse de, XVIII. y.y.'da ve XIX. y.y.'daki onarımlar resmi kayıtlara girmiştir. 1781 yangınında çok harap olmuştur. 1870'deki onarımla, medresenin alt yapısı yenilenmiş, 1909 yangınında yine harap olmuştur. Onarıma karar verilememiş, ve yıktırılmıştır.

Hekim Çelebi Medresesi: Laleli semtinde, Koska civarı Balaban Ağa'da, Mimar Sinan'ın bir yapıtı olan bir medrese XVI. y.y. yapısıdır. Dar-ül Hadis olarak kullanılmıştır. 1792 kayıtlarında 21 hücreli, 1914 kayıtlarına ise 22 hücreli olarak geçmiştir.

Bir çok defa onarım gören Hekim Çelebi medresesi'nin, ilk onarım belgesi 1845 yılına aittir. Medresenin dershanesi ve camii onarılmıştır. 1863, 1870, 1874, 1894, 1902 onarımlarıyla ayakta tutulmaya çalışılmışsa da 1911 Aksaray yangınından kurtulamamıştır.

Nişancı Mehmet Bey Medresesi: Koca Mustafa Paşa semtinde Kanuni Sultan Süleyman devrinin sonlarında Başdeftardalık yapmış (1563-1566) Nişancı Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Bugün harabe halinde olup, fakir aileler yaşamaktadır.

İbrahim Kethüda Medresesi: Süleymaniye semtinde bulunan bu yapının 1578-1579 kayıtlarında var olduğu görülmektedir. Tarihçi Hammer, Yoğurtçu İbrahim Medresesi'nden bahsetmektedir. İbrahim Kethüda ile Yoğurtçu İbrahim'in medreselerinin aynı oldukları sanılmaktadır.

1914 teftiş raporunda 8, 1792 sayımında ise 6 oda olarak yazılıdır. 1918 yangınında evlerini kaybedenlerin barınağı olmuştur.

¹ İstanbul Medreseleri ile ilgili, en büyük kaynak olarak aldığım, Sayın Prof. Dr. Mübahat Kütük-oğlu'nun, *XX. Asıra Erişen İstanbul Medreseleri* isimli ölümsüz yapıtından aldığım tüm bilgilerini, kendi birikimlerimle, birlikte arz ediyorum. Sayın Prof. Dr. Mübahat Kütük-oğlu'na teşekkür ederim.

Gazanfer Ağa Mescidi: Dar-üs-Saade Ağası Gazanfer Ağa, tarafından XVI. y.y. sonlarında mimar Davud Ağa'ya yaptırılan bu medrese, bir manzumedir. Bu manzume medrese, türbe ve sebilden ibarettir. Atatürk Bulvarı üzerinde Saraçhanebaşı'na gelirken, Bozdoğan kemeri civarındaki bu medresede, eğitime 1590 yılında başlanmış, vakfiyede 17 oda olarak görüne de, bugün 15 oda ve bir dershaneden ibarettir. Dikdörtgen avluyu çeviren sütunlu revakların arkasında olan hücrelerin üstleri kubbeyle örtülüdür. Gerek revakların gerekse hücrelerin üstlerinin kubbe ile örtülüşü XVI. y.y. mekânı kubbe ile örtme ilkesinin kanıtlayıcısıdır. Kible duvarının ortasında dışarı taşkın derslane, girişle aynı ekseninde büyük kubbe ile örtülmüştür.

Külliye 1782 yangınından sonra onarılmıştır. 1842, 1865, 1870, 1885, 1914 ve 1943'de onarım görmüştür. 1989 da yılına kadar Belediye müzesi olarak kullanılmış. 1989'dan itibaren Karikatür ve mizah müzesi olarak kullanılmaktadır.

Hamid Efendi Medresesi: Zeyrek semtinde, Fil yokuşu üzerinde, bir Bizans yapısı üzerinde XVI. y.y. ikinci yarısında Şeyh ül İslam Ebu Suud Efendi'nin halefi Şeyh ül İslâm Hamid Efendi, Mimar Koca Sinan'a yaptırmıştır. 1792 sayımında 9 1914'deki tespitte ise 29 odası olduğu yazılıdır. 1914'deki tespitte, alt ve üst kattaki on üçer oda, yanında iki oda ve mescid'in yanında bir oda olmak üzere oda sayısı çoğaltılmıştır. Medresenin onarımları çok olmasına rağmen yalnızca 1843 ve 1893 onarımları kayda geçmiştir. 1914 yılında yeni bir medrese yapımı kararı alınmışsa da, 1918 yılında göçmenlerin barınağı olmuş ve bugün bakımsız durumdadır.

Malûlzade Medresesi: Fatih'te, Nişanca semtinde bulunan Kalizade Medresesi, Padişah III. Murad (1574-1593) tarafından yaptırılmıştır. Bu medreseye aynı zamanda "İncili medrese"de denilmektedir. 1792 raporunda yedi oda olarak söz edilen medrese, 1914 yılındaki raporlarda dokuz odadan bahsedilmektedir. 1861-1862 ve 1871'de onarım görmüştür. 1915'te oturabilecek duruma getirilmiştir. 1918 yangınından sonra evsiz kalanların barınağı olmuştur. 1930'larda iç mekânların genişletilmesi için hücrelerin arasındaki duvarlar yıkılmış avlunun üstü kapatılmıştır. Bakımsız durumdadır.

Damad Mehmed Efendi Medresesi: Fatih semtinde, Karadeniz caddesi üzerindeki Sinan Ağa camii'nin karşı köşesinde, set üzerinde yapılmış bu medresenin kurucusu Padişah III. Murad'ın (1574-1595) müsahibelerinden, Raaziye ve kadının damadı "Damad Mehmed Efendi"olarak ünlenmiş, Müderris Mudurnulu Mehmed Efendidir. 1869 yılında 15 öğrencisi ve 5 odası olduğu yazılı belgede, 1918'de burasının arsa durumunda olduğu yazılıdır.

Mehmed Ağa Medresesi: Kızlar Ağa'sı Habeşi Mehmed Ağa'nın kurmuş olduğu külliye, Çarşamba semtindedir. Vakfiyesi 1591'de yapılmıştır. Muhtemelen de bu yıllara aittir. Camii ve türbe mimar Davud Ağa'nın yapıtları olduğuna göre, Dar ül Hadis'in de mimarı Davud Ağa'dır. 1792 tarihli kayıtlarda 10 hücre si bulunduğu yazılıdır. 1914 yılında yapılan keşifte hücre sayısının 15 olduğu kararına varılmıştır. 1894 depremindeki hasarı, 1896'da onarılarak giderildiği yazılıdır. 1918'de göçmenlerin oturdukları görülmüştür. Ancak, medrese zamanımıza kadar ulaşamamıştır.

Kuyucu Murad Paşa Medresesi: Vezneciler semtinde, Fen Fakültesinin arkasında, Padişah I. Ahmed devrinde yaşamış sadrazamlardan Kuyucu Murad Paşa'nın 1606-1609 yıllarında yaptırmış olduğu bu manzume'de camii, medrese, türbe, sebil ve çarşı, trapez şekilli bir alanda yayılmıştır. Yamuk dikdörtgen planlı medrese, revaklı avluda L şeklinde sıralanmış 14 oda vardır. Uzun taraftaki odalar, caddeye bakan dükkanların arka yüzlerinin karşısında olup, birlikte iç avluyu oluşturmuştur. Medreseye bitişik derslane, onunda arkasında türbe vardır.

Kuyucu Murad Paşa Medresesi, yazılı belgelerden anlaşıldığına göre 1844'de medrese, 1846'de türbe, 1873, 1893, 1899'da sebil ile birlikte medrese onarımlar görmüştür.

1918 yılında boş olduğu için, yangında evsiz kalanların barınağı, 1955'den sonra İ. Ü. Edebiyat Fakültesi'nin ek yapısı olmuştur. Halen İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Güzel Sanatlar Akademisi olarak kullanılmaktadır.

Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi: Şehzadebaşı semtinde, Şehzade camii'nin arkasında, Ekmekçizade Ahmed Paşa karşısında, 1618 yılında Padişah I. Ahmed devrinin başdefterdarlarından vezir Etmekçizade (Ekmekçizade) Ahmet Paşa Sedefkâr Mehmed Ağa'ya bir medrese yaptırmıştır. Medrese, dikdörtgen şadırvanlı avlunun, dört tarafını çeviren revakların üstü kubbe ile örtülmüştür. Revakların avluda U şeklinde çevirdiği, doğu, batı ve kuzeydekilerin arkalarına 19 oda yerleştirilmiştir. Bu odalarında üstleri kubbe ile, kuzey girişin yanındaki mekân, beşik tonozla örtülmüştür. Kible duvarındaki, kare şekilli, iki kare mekândan biri dershane, diğeri türbe olarak kullanılmıştır.

XX. y.y.'a kadar çok onarım geçirmiş olmasına rağmen 1869'dan sonraki onarımlar kaydedilmiştir. 1870, 1893, 1903 onarımlarından sonra, 1918 yangınından sonra evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Sultanahmed Medresesi: Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa, Padişah I. Ahmed tarafından görevlendirilerek Sultanahmed semtinde bir külliye yapmıştır. Camii (1617'de bitirilmiştir), Dar-ül-Şifa, Misafirhane, İmaret, Sebil, Dar-ül-Hadis, Medrese (1619'da bitirilmiştir) ve mektepten ibaret olan bu külliye büyük bir alanı kapsamaktadır.

Sultanahmed medresesi iki katlı olup Tahtâni (alt kat) ve Favkâni (üst kat) toplam 48 odadır. Dikdörtgen bir avluyu çeviren revakların gerisinde bulunan odalar kubbe ile örtülmüştür. Revakların üstü kubbe ile örtülmüştür. Avlunun ortasında şadırvan vardır. Giriş farklıdır. Kuzey duvarı yerine, kuzey batı cephesinin ortasında iki odalık giriş holü yapılmıştır. Güney doğu ucunda iki hücrelik abdesthane vardır. Kayıtlara göre medrese 1843, 1844, 1845, 1866, 1870, 1871, 1873 ve 1874'de onarımlar görmüş, 1894 depreminde külliye çok hasar görmüşse de, hemen onarılmıştır. 1902, 1904, 1906 tekrar onarımlar görmüştür. 1919'da mahallede çıkan yangında zarar görmüş 1914 ve 1917'de onarım görmüştür. 1935 yılında medrese Başbakanlığa devredilmiş olup, halen Başbakanlık Arşivi'dir.

Bayrampaşa Medresesi: Padişah IV. Murad'ın (1621-1640) sadrazamlarından Bayram Paşa, Cerrahpaşa semtinde bir külliye yaptırmıştır. Medrese, Sübyan mektebi, sebil, çeşme, türbe ve tekke'den ibaret olan bu külliye Mimarbaşı Kasım Ağa yapmıştır.

Kare planlı avlunun etrafını çeviren sütunlu revakların gerisinde bulunan, 14 oda U şeklinde avluyu çevirmektedir. Giriş kısmının karşısına isabet etmektedir. Dershane kare şekilli, odalardan daha büyük boyuttadır. Dershane'nin iki tarafında dört oda, yan kenarlarda beşer oda yer almıştır. Giriş kısmında odalar yoktur.

Küçük Medrese-Hasan Efendi Medresesi: Fatih'te, Nişanca semtinde Ahmed Rasim İlkokulu'nun bulunduğu yerde, evvelce Abdullah Efendi medresesi (Küçük medrese), yanında Kazasker Hasan Efendi Medresesi bulunuyordu. 1630 yılında öğretime açılmış, ancak ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Medrese 1792 tutanaklarında 5 hücreli olarak kayda geçmiş, 1914 yılındaki tutanaklarda ise, üstte 8, alta 7 hücre olmak üzere 2 katlı ve sağlık şartlarına uygun olduğu işaretlenmiştir.

Resmî kayıtlarda, 1842 yılında onarım gördüğü, 1914 tespitinde, yıkık olduğu 1918 yangınında, evsiz kalanların barınağı olduğu kayıtlıdır. Sahipsiz kalan bu yapı, 1920 yılında Özel İdareye devredilmiştir. Daha sonra bir şahsa satılan medresenin yerine apartman yapılmıştır.

Muhyiddini Kocavi Medresesi: Cibali semtinde "Karanlık Mescid" olarak tanınan, Kocavi Mescidi'nin yanındaki medrese'nin (Kocavi Medresesi) 1655 yılında yapıldığı yazılıdır. 4 oda ve 1 avludan ibaret bu medrese 1918 yangınında evsiz kalanların mekânı olmuştur. Kocavi Medresesi 1920 yılında boşaltılmış olup halen boştur.

Valide Sultan (Vâni Efendi) Medresesi: Bahçekapı semtinde, Padişah III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan burada, camii, medrese, sübyan mektebi, dar-ül kurra, kütüphane, türbe, sebil, çeşme, çarşı, hamam, dükkân mivakithaneden ibaret külleye yaptırmak istemiştir. 1598 yılında bu külliye için alan satın alınmış vakfiyesi yapılmıştır. Külliye'nin yapımını Davud Ağa'ya başlatmışsa da, kısa bir süre sonra yapı durdurulmuş, Padişah IV. Mehmed'in annesi, Turhan Sultan, Dalgıç Ahmed Ağa'ya bitirtmiştir. Bitiş tarihi 1686 yılıdır. Bu külliye'nin 1914 yılına ait bir belgede, bu alanda yapılmadığını göstermektedir. 1909 yılına ait bir belgede ise, Gülhane parkının karşısındaki Padişah III. Ahmed'in kızı Zeyneb Anne Sultan 1769 yılında Mimar Tahir Yahya'ya yaptırılan Zeyneb Sultan Camii Şerif içinde olduğunu söylemiştir. Valide Sultan külliyesine ait medreseye 1651 yılında (bitişinden 35 yıl önce) mevcut Vakfi ihya eden Vâni Esseyid Mehmed Efendi, medreseye ismini vermiştir. Böylece "Valide Sultan" ve "Vâni Efendi" Medresesi denilmiştir.

Vâni Efendi Medresesi'ne ait en eski plan, 1909 yılına aittir. Avluda üstü açık gezinti yeri, iki tarafında üstü örtülü revaklar vardır. Revakların arkasında, üç, dört oda yer almıştır. Dört odalı bölümün arkası bahçe olup, bahçe duvarına bitişik bir köşede bir oda, öbür köşede iki oda vardır. Aynı sınırlayan duvarının öbüründe üç oda ve üstünde mescid vardır. 1792'deki yazılı belgede 10 odalı Valide Sultan dar ü'l hadisi bu olmalıdır. Başka bir belgede, üst katta fevkâni iki oda olduğunu, zemin seviyesinde 5 odası olduğu yazılıdır. En eski onarımla ilgili belge 1845 tarihli belgedir 1906 yılında da onarım görmüştür. Medrese 1923 yılında Zeynep Sultan Camii ile birlikte onarım görmüştür.

XIX. y.y.'da geçirdiği onarımlarla ilgili kayıtlara rastlanılamamıştır. 1965, 1985, 1906, 1911 ve 1914'te geçirdiği onarımlarla ayakta kalabilmiştir. 1918'de askeri hizmetlerde kullanılmıştır. 1969 onarımından sonra Bayram Paşa Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Valide Sultan Medresesi: Çarşamba semtinde Çarşamba'dan Haliç'e giden yol üzerinde Muallim Yaya Efendi İlkokulu'nun bulunduğu yerde yapılmıştır. Eldeki belgelere göre Özdemiroğlu Osman Paşa yaptırmışsa da Padişah IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Sultan bitirtmiş ve vakfiyeyi kurmuştur. 1635 yılına tesadüf eder. Medresenin içinde mescid bulunuyordu.

Valide Sultan'ın yaptırdığı medresenin, kayıtlarda ancak 1860 yılında sonraki onarımlar tespit edilmiştir. 1866'da medrese, mescid, şadırvan, harabiyetinin giderilebilmesi için onarım yapılmıştır. 1872, 1874, 1895, 1906, 1911, 1914'te çeşitli onarımlar geçirmiştir 1906 tarihli yazılı belgede, yeniden yapıldığı yazılıdır.

Medresenin planı ile ilgili, Başbakanlık Arşivinde üç değişik plan görülmektedir. Bu üç plan üç ayrı tarihte yapılmıştır. 1292-1295 tarihlerindeki planlar birbirlerine benzer. Halbuki 1933 Pervitisch planı, bu günkü medresenin planına uymaktadır. Medresenin planına göre, avlunun etrafına U şeklinde dizilmiş odalar vardır. Onların arkasında beşgen şekilli dershane yer almıştır. 1914 raporunda odaların sayısı on altıdır. 1918 Fatih yangınında zarar görmüş evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Koğacı Dede Medresesi: Çarşamba semtinde Koğacı Dede mahallesinde Şeyh Sevdük Şucaüddin'in yaptırmış olduğu mescid ve zaviye 1639 yılında medreseye çevrilmiştir. Aslında mescid ve zaviyeden ibaret olan bu manzume oldukça loş ve kasvedli bir iç mekân anlayışı ile yapılmıştır.

Elimizdeki yazılı belgelere göre, 1863 yılında onarım gerekliliği görülmüş, 1911 yılındaki belgeye göre onarım yapılmıştır. 1918 tutanaklarında iki odanın yıktırıldığı kalan dokuz odadan beş odanın öğrenciler tarafından, dört odasında Fatih yangının-da evsiz kalanlar tarafından işgal edildiğini görüyoruz.

Validei-Atik Medresesi: Üsküdar, Toptaşı semtinde yer alan bu medrese'yi Padişah III. Murad'ın annesi Nûrbanu Sultan, Mimar Koca Sinan'a 1583 yılında yaptırmıştır. Yamuk şekilli arazi üzerinde yapılmış olan bu külliye'nin medresesinin de

planı yamuktur. Batı cephesi doğu kenarından daha uzundur. Trapez şekilli planında hücreler U şeklindedir, batıda dört, doğuda iki, kuzey kenarda, ortada kare şekilli dersane iki yanında altışar odalar yer almıştır.

Atik Valide Külliyesi ve medresesi, zaman zaman onarım görmüştür. Ancak XIX. y.y. öncesi onarımına ait hiçbir belge yoktur. 1837, 1844, 1870, 1889-1892 yıllarında da onarımlar görmüştür. 1914 ve 1918 keşiflerinde yapının iyi durumda olduğu yazılıdır. 1960'dan sonra, fakirlerin barınağı olmuştur, 1998'den beri boş olup onarım görmektedir.

Çinili Medrese: Padişah IV. Murad ve Padişah İbrahim'in anneleri Mahpeyker Sultan 1640 yılında, Üsküdar'da Validei Atik külliyesi yakınında, Mimar Kasım Ağaya yaptırdığı külliye camii, medrese, Dar-ül-Hadis, sübyan mektebi, çifte hamam, çeşme, sebilleri oluşturmuştur. Bu külleyenin en son yapısı medresedir. Medrese, külliyenin kapladığı alanın güney ucunda daraçı şeklinde iki kanatlı bir yapıdır. Kanatların birinde dört oda, diğerinde iki oda vardır. Bir defa onarım yapıldığı kayıtlıdır. 1902 onarımında camii ile birlikte onarım görmüştür. Yapılan tespit, iskâna elverişli bulunmamıştır. 1927 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, İdarei Husiyye devretmiştir. Zaman zaman kur'an kursları yapıldığı bilinmektedir.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi: Çarşıkapı'da, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin karşısında, Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi vardır. 1641 yılında yapılmış bir manzumeye bağlı olan Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi ile birlikte türbe, sebil ve çeşmesi vardı. Medresenin içindeki dersane, mescid olarak kullanılmıştır.

Medresenin yapısında bir değişiklik olmuş, ön cephesi yıkılarak yol genişlemiştir. Bu değişiklik XIX. y.y. yarısından sonra olduğu sanılmaktadır. Bu değişiklikte kaybedilen ön cephedeki odalar, üst kat çıkarak fevkâni denilen bölümü oluşturmuşlardır. Bu değişiklikten önceki, 1782 tarihli bir raporda medresenin 11 odası olduğu, 1840'daki raporda ise 12 oda olduğu saptanmıştır. 1914 yılındaki raporda ise önceki raporda belirtilmiş olan 12 oda 15 oda olmuştur. Bunlardan 6 oda zemin katta, 9 odada üst katta dizilmişlerdir.

Kayıtlı onarımlar, 1840 yılındaki onarımla başlamış, 1894 depreminde hasar görülmüştür, 1895 onarımı ile sağlamlaşmıştır. Yıkılan yerler yeniden yapılmıştır. 1918 yılında eğitime son verilmiştir. Bir süre hanımlar dikiş kursu olarak kullanılmıştır, 1957 yılında yol açmak amacıyla yıkılan medresenin yerinde bugün küçük bir alan ve otobüs durağı vardır.

Mu'id Ahmed Efendi Medresesi: Fatih semtinde, Haliç'e inen yolda Mustafa Muslihiddin Camiinin yanbaşı, Şeyh ül İslam Mu'id Ahmed Efendi'nin ölümünden birkaç yıl sonra yani 1647 yılında bitirilebilmiştir. Bugün sadece bir odası ve sonradan yapılmış üç barakası bulunan bu yapının XIX. y.y.'da yapılan haritasında, medrese U şeklinde 10 odası olan plana sahipti. 1914 kayıtlarında dershanede ders yapılıyordu. Çok harap olduğundan yeniden, onarım yapılmasının, rutubetli olması sebebiyle sağlık koşulları düşünülerek, elden geçmesi gerekli görülmüştür. Aslında medrese, çok kere onarım görmüştür. Bu onarımlar yazılı belgelerde 1964, 1903 ve 1904'tür.

1918 yılındaki yangından zarar gören kişilerin barınağı olmuştur. 1991'den sonra "Yarhisar Camii Koruma ve Yaşatma Derneği"ne tahsis edilmiştir.

Muhyiddin-i Kocavi Medresesi: Haydar'dan Cibaliye inerken "Karlı Mescid" diye anılan "Şeyh Muhyiddin'i Kocavi mescidinin yanında küçük bir medrese bulunuyordu. Bugün mescid ve medrese yok olmuştur.

1655'ten sonra medrese haline getirilmiş, rutubetli ahşap dört odası olan bir yapı idi. Onarım görmüşse de bu onarımlardan bahseden yazılı belge yoktur. 1918 yangınında zarar görenlerin barınağı olmuştur.

Nişanca Paşa-I Atik (Tezkereci Osman Efendi) Medresesi: Kumkapı'da Nişancı Karamani Mehmed Efendi ile Tezkereci Osman Efendi medreselerinin aynı ol-

duğunu Sayın Prof. Dr. Mubahat Kütükoğlu, elindeki belgelerle ispatlamıştır. Camiin duvarlarındaki yazıya göre yapılış tarihi 1657 olsa da, medresenin yapılışı daha sonradır. Osman Efendi vakıf kayıtlarında, 1688 yazılıdır. Ama Nişancı Mehmed Efendi Medresesi'nin 1688 kayıtlarından önceki kayıtların bazılarında, ismi geçtiğine göre, yapılan medrese, önce Nişancı Mehmed Bey ismiyle tanınmış, 1688'den sonrada Tezkereci Osman Efendi medreseyi yeniden kurmuştur.

Medresenin altısı zemin'de, biri üst katta (Fevkânî odası) olmak üzere 7 odası bulunuyordu. Rutubet içinde bulunan bu medrese odaları sağlık yönünden elverişli değildi. 1873 yılında hasar gördüğüne dair kayıt vardır. 1914 raporunda medresenin durumu saptanmıştır. 1918 yılında yanıp kül olduğundan, bulunduğu yer arsa halindedir.

İbrahim Paşa-I Atik Medresesi: Beyazıt semtinde, Uzun Çarşı Mahallesi'nde bulunan, camii, sübyan mektebi, çeşme ve medreseden oluşan manzûme bulunmaktadır. Bu manzûme Padişah II. Beyazıt'ın sadrazamlarından Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 1477'de yapılmış manzumenin diğer yapıları olsa da, yalnız medrese 1659 yılında yapılmıştır. Medrese, çeşitli onarımlar görmüştür. Eldeki kayıtlarda 1866 yılında şadırvan onarılmıştır. 1822 yılında ise medresenin duvarı tehlikeli görülmüş, hemen önlem alınmış ve iyi bir şekilde onarılmıştır. 1896 zelzelesinden harap olan medrese, 1895'te onarılmıştır. 1910 yılında yapılan bir tespit, Vakıflar tarafından yıktırıldığı kayıtlıdır.

Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi: Horhor semtinde bulunmaktadır. 1895 yılındaki belgelere göre, XVII. y.y. ikinci yarısında yapılmış olan medresenin planında, dikdörtgen bir avlunun etrafını çeviren revakların gerisinde ve girişin iki yanında odalar dizilmiştir. Odaların sayıları 10'u bulmaktadır. Ayrıca girişin karşısında, kare boyutlu dersane, gerisinde odalar vardır. Ayrıca dershanenin sağında, dershaneden daha küçük alanı kapsayan sübyan mektebi bulunmaktadır.

Çeşitli zamanlarda onarımlar geçirmiştir. Belgelerden öğrendiğimiz en eski onarım 1870 yılındadır. 1894 depreminde ciddi harabiyete uğramış, sonra iyi bir onarım görmüştür. 1914 tespitinde medresenin kusursuz ve sağlam durumda olduğu saptanmıştır. 1918 yılında Beyazıt yangınında evsiz kalanların barınağı olmuştur. Bugün medresenin büyük bir bölümü Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde çalışanların barınağıdır.

Köprülü Mehmed Paşa Medresesi: Çemberlitaş'ta Peykhane sokağında Dar-ül Hadis medresesi olan bir külliye bulunmaktadır. 1661 tarihinde yapılan bu külliye, Dar-ül Hadis, Dar-ül Kurra, mescid, türbe, çeşme, sebîl, dükkanlar, kütüphane ve han'dan ibarettir. Bu külliyenin vakfiyesi Fazıl Ahmet Paşa tarafından hazırlanmıştır. Ancak, yapılar daha önce 1661 yılında bir yılda tamamlanmıştır. Bu külliyenin mimarı, kesin olarak bilinmemekle beraber, o devrin mimarbaşısı Mustafa Ağa olduğu sanılmaktadır.

Bu külliyenin medresesi, dikdörtgen alan üzerine yerleştirilmiştir. Vakfiyeye göre 10 odalıdır. Ama 1914 yılındaki tespit 12 oda görülmüştür. Güneyinde bu odaların sayısı 9'dur. XIX. y.y.'da medresenin dershanesi mescid olarak kullanılmaya başlandığında, cumba şeklinde, dıştan kapısı olan bir minare yapılmıştır. Medrese Dar-ül Hadis karakterindedir ayrıca Dar-ül Kurra ve kuran öğreten medreselere sahiptir.

Köprülü Mehmed Paşa Medresesi, bir takım onarımlar geçirmiştir. Eldeki belgelerin en eskisi 1836 yılıdır. Padişah II. Mahmud zamanında tüm vakıf eserleriyle birlikte, Köprülü Mehmed Paşa Medresesi de esaslı bir onarım görmüştür. 1848, 1865, 1871, 1873, 1874, 1879 yıllarında tekrar onarımlar olmuştur. 1894 depreminde hasar gören Köprülü Medresesi 1896 ve 1914 yılında küçük onarım görmüştür, 1918'deki yangından sonra, yangından zarar görenlerin barındıkları yer olmuştur.

1986'da Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı yararına tahsis edilmiştir.

Nişancı Mehmed Ağa Medresesi: Fatih'te, Nişancı semtinde, Cedir Nişancı'da yapılan külliyyede, camii, türbe, iki medrese, hangâh ve sebilden ibaret medrese 1664 yılında yapılmıştır. Bu külliyyeyi çok önce Mimar Sinan yapmağa başlamış, bilemediğimiz sebeplerle yapımı bitirilememiş, sonunda Mimar Davud Ağa medrese ile külliyyeyi tamamlamıştır.

Nişanca Mehmed Paşa Medresesi iki katlıdır. Altta Tahtani üstte ise Fevkâni bölümleri on altışar hücre olarak yapılmıştır. 1914 keşfinde, alttaki Tahtâni hücrelerin 19 olduğu kaydedilmiştir. Bu arada üç hücre ek yapı olarak yapılmıştır. En eski onarım belgesi 1835 yılına aittir. Kayıtlar, 1847, 1893, 1894 onarımlarını göstermektedir. 1792 kayıtlarında, bu medreselerin Darül Hadis olduğu yazılıdır. 1918 yangının da evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Nişanca Mehmed Paşa Medresesi (Çukur Medrese): Pek fazla bilgi olmamasına rağmen, camii yapımı ile ilgili bilgilerde, camii yapısının, Mehmed Paşa'nın vasiyeti üzerine, birlikte bir hangâh yapıldığı sonunda, Çukur medrese denildiği bilinmektedir.

1792 belgelerine göre 13 odası 1914'teki raporda ise medresenin 14 odası olduğu yazılıdır. 1961-1967'de küçük bir onarım yapılmıştır 1871'de ve 1915'te onarım olmuştur. 1918 Beyazıt yangınında, evlerinden olanlar buraya sığınmışlardır, 1930'larda bazı değişikliklerde iç mekânlarda duvarlar kaldırılarak, dershaneler genişletilmiş, Mehmed Paşa İlk Öğretim okulu olmuştur.

İzzet Mehmed Efendi Dar-ül Hadisi: Çarşamba'da Yahya Efendi Medresesi'nin yanında bulunuyordu. Medresenin kurucusu, muhtemelen, Şeyh ül İslâm Debbâğzade Mehmed Efendi'nin kayınpederi ve Zekeriye Efendizade Lütfullah Efendi soyundan Vişnezade İzzeti Şeyh Mehmet Efendi olabilir. Resmi bir kayıt bulunmamakla birlikte, İzzeti Şeyh Mehmet Efendi 1669 yılında, Anadolu kazazker görevini yüklendiğine göre Dar-ül Hadis'in de yapılışı da aynı tarihtedir.

1863 ve 1893 onarımlarının yazılı belgeleri vardır. 1909'da onarım için keşif yapılmış, ama onarım yapıp yapılmadığı bilinmiyor. Medrese, 1918 yangınında yok olmuştur.

Debbâğzade Mehmed Efendi: XVII. y.y. şeyhül-İslamlarından Debbâğzade Mehmet Efendi, Fatih Kız Lisesi'nin yakınında bulunuyordu. 1684'de eğitime başlayan bu medrese, pek oturabilecek özellikle olmayan, ışık ve havadar olmaktan mahrum 9 oda ve 1 dershaneli bir yapıdır. 1914'te onarım hizmeti görülmüşse de, maddi olanakların yetersiz oluşundan yapılamamıştır. 1918 yılında harap olan bu yapıda Serez'den gelen göçmenler kalıyordu.

Tûti Abdullah Efendi Medresesi: Fatih semtinde, Fatih Medresesi'nin arka tarafında bulunan bu medreseyi yapan ve kuran kişi olan, Tûti denilen Hocazade Abdüllâtif Efendi'nin sesi çok güzel olduğu için medreseye bu ad verilmiştir. XVII. y.y. 3. çeyreğine aittir. 5 odalı küçük bir medrese olarak yapılmış idi. 1873'te avluda baraka yapılmıştır. 1914 raporunda, çok harap durumda iken, 1918 yangınında yok olmuştur.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa: Külliye Çarşamba'da Gedik Paşa yolunun köşesinde, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından, Viyana seferinden bir yıl önce yaptırılmağa başlanmış, sefer sonunda, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'ta idamından sonra külliye yapımına ara verilmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Bey, gereken maddi olanakları bulduktan sonra 1690-1691 yılında yapımı tamamlamıştır.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliye, mescid, medrese, kütüphane, sübyan mektebi, sebil, dükkânlar ve açık türbeden ibarettir. Yapımı durdurulduğu zaman, tutulmuş olan zabitte, medresenin zemin katta on odası, bir kârgir dershanesi olan sübyan mektebi, sebil, türbe, on iki dükkân ve su haznesi yazılıdır. Dershanesi sekizgen planlıdır. Odalar L şeklindeki dizilmiş olup, odaların üstü kubbe ile örtülmüştür. Aynı şekilde 7 ve 3:10 odaların önündeki revaklarda 1 şeklinde bulunurlar. Üzerini örten kubbeler vardır. 1914'deki tespitle oldukça harap olduğu yazılıdır. 1918 yangınında evsiz kalanlar yerleşmişlerdir.

Yazılı belgelere göre 1837 depreminde zarar gören medrese, 1842-1843'te onarım görmüştür. 1861'de medresenin onarımı gerekli olduğu yazılı rapordan sonra 1863'te medrese camii ve türbe onarımı görmüştür. 1894 depreminde zarar görmüşse de hemen onarımı yapılmıştır. 1953-1954'deki yol genişleme çalışmalarında bazı kayıplar olmuşsa da, 1964 yılında yeniden onarım görmüştür. Bu gün bu yapıda Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüsü, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı vardır.

Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi: Laleli'de Koska semtinde, camii, medrese ve çeşmeden oluşmuş bir manzumedir. Yapılış tarihi 1657 yılıdır. Bu medrese on ya da on bir odalıdır. Kayıtlara göre 1867 yılında onarım yapılmıştır. 1911 yılında beş odası kalmıştır.

Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi: Saraçhane semti, Sofular mahallesinde bulunmaktadır. 1700 yılında yapımı biten bu medrese, kütüphane, açık türbe, sebil ve çeşmeden oluşan bir manzumenin parçasıdır. Ortasında sekizgen şadırvan olan bu avlunun U şeklinde çeviren revakların gerisinde 16 oda olarak yapılmıştır. 1914 sayımında, odaların sayısı 17'dir. dersane daha büyük ölçüde, sekizgen planlı, avlunun ortasında bulunmaktadır. Kütüphane ve sübyan mektebi medresenin dışındadır.

Dar-ül Hadis olarak yapılmış 1718 ve 1782 yangınlarında, 1755 ve 1894 depreminden zarar görmüştür. 1960 yılından sonra büyük bir onarıma geçilmiş, yıllarca ihmal edilen medrese kurtulmuştur. Bu gün Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk İnşaat ve Sanat Yapıtları Müzesi olmuştur.

Feyzullah Efendi Medresesi: Fatih semtinde Millet Kütüphanesi olarak kullanılan Feyzullah Efendi Medresesi, Şeyh ül İslamlık yapmış Feyzullah Efendi tarafından yaptırılmış bir manzume içinde yer almıştır. Bu manzume, medrese, mektep, kütüphane, çeşme ve şadırvandan ibarettir. Ancak, mektebin yanındaki caddenin genişletilmesinde, istimlak edilerek yıkılmıştır. Medresenin giriş kapısında, Arapça kitabeye göre, medresenin yapım tarihi 1700'dür. Medresenin mimarisinde, klasik dönem Osmanlı mimarisinin özellikleri vardır.

Medresenin bulunduğu avluya kuzeydeki girişten girilirken, avlunun güney ve güney batısında L şeklinde sütunlu revakların arkasında 10 oda yer almıştır. Revakların ve odaların tavanları kubbe ile örülmüştür. Sonradan avluya 5 baraka eklenmiş. Sade, bu gün bunlar kaldırılmıştır. Avlunun ortasında altıgen şadırvan vardır. Doğusunda kütüphane ve dersane üstü kubbe ile örtülmüştür. 1911, 1913 ve 1915 yıllarında onarım gördüğü verilen rapordan anlaşılmaktadır.

Cedid Mehmed Efendi Medresesi: Sultanahmed semtinde, Bab-ı Hümayun'un karşısında, Kabasakal caddesinde bulunmaktadır. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak elimizde bulunan vakfiyede 1705 tarihine rastlanmaktadır. Vakfiyeyi yapan, eski Seyhülislam Elhac Mehmed Efendi, kale içinde oturtulmağa mecbur edilmiştir.

Medresenin önünde, cadde üstünde sonra yapılmış dükkânlar vardır bir avlunun etrafını çeviren 12 oda ve bir dersane kare planlı odaların önünde U şeklinde çeviren revaklar ve daha büyük kare şeklindeki dersane bulunuyordu. Eğitim görülen medrese 1918 yılında askeri konak olmuştur. En eski belgelere göre, medrese 1840 yılında onarım görmüştür. Yine belgelere göre, 1924 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçen bu medrese önündeki dükkânlar, 1934 yılında, isteyenlere satılmıştır. 1970 yılındaki bir raporda, medrese, önündeki bakkala kiralananmış, bakkalın ardiyesi olarak kullanılmıştır. 1984 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, burasını tamamen boşaltıp onarım yapmak istemişse de, 1987 yılında Turing kulüp tarafından onarılarak, İstanbul Sanatları Çarşısı olarak hizmete sunulmuştur.

Valide Kethüdası Mehmed Efendi Medresesi: Galata semtinde, Bereketzade Mahallesi'nde, Padişah II. Mustafa ve Padişah III. Ahmed'in anneleri Gülnuş Emetullah Valide Sultan'ın kethüdalığını yapmış, Elhac Mehmed Efendi medresesi 1705 yılında yapılmıştır. Bereketzade Medresesi olarak eğitim verildiği 8 hücreli ve 1 dersaneli olduğu resmi kayıt-

larda olduğu yazılıdır. Hücrelerin altında demir kapılı 6 kâgir mahzen ve bir sübyan mektebi bulunuyordu Dar-ül-Hadis olarak kullanılmıştır. XX. y.y.'da iş yeri olarak kullanılan eser 1975'te tamamen boşaltılıp 1977 ramazanında, dershane mescid olarak açılmıştır.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi: Çarşıkapı semtinde, Yeniçeriler caddesindeki manzûmede camii, medrese, tekke ve kütüphaneden ibarettir. 1708 yılında yapıldığı sanılan bu manzumenin medresesi, iki ayrı bölümlü ve iki yapı şeklinde birbirlerine paralel yapılmışlardır. Aslında, eski Simkeşhane yapısının yerine yapılan bu yapı, XVIII. y.y.'da manzumeye ait tekke de medreseye çevrilmiştir. Tekke medreseye çevrilince "Evvel" onarılmış medreseye de "Sâni" denilmiştir. Evvel 16 odalı, Sâni ise 10 odalıdır. Evvel ve Sâni'nin odalarının üstü kubbe ile örtülmüştür. Önündeki revakların üstü de çapraz tonozla örtülmüştür. 1792 kayıtlarında 10 odalı Sâni bölümü, Dar-ül Hadis olarak kullanılmıştır. Ayrıca iskân edilemeyecek kadar harap olduğundan bahsedilmiştir.

"Evvel" denilen bölüm, tekkeden çevrilmiş, iki odalı dizi halindedir, 16 odalıdır. Sâni ise tek sıra halinde 10 odalıdır. Manzume yamuk bir alanda yapılmıştır. Medrese yapılarından başka iki şadırvan sekizgen şekillidir. Ayrıca sekizgen prizma şeklinde dershane, her kenarında pencereleri olan dershane vardır. Dışarı taşkındır.

Resmi kayıtlara göre 1843, 1844, 1848, 1850, 1860, 1869, 1871, 1894, 1910, 1914 yıllarında onarımlar görmüştür. 1918 yangınında evsiz kalanların barınağı olmuş, 1960-1965 yıllarında yeniden onarımlar görmüştür. 1965'ten sonra Arabgir Talebe Yurdu ve İlim Yayma Cemiyeti'nin hizmetine verilmiştir.

Hayriye Medresesi: Çırçır semtinde (Cibali) Haracci Muhyiddin Camii altında ve "Ayşe Hatun Dersiyesi" ile tanınan yapının medrese olarak kuruluşu 1712'dir.

1914 yılına ait bir raporda 7 odalı olduğu, olarak güneş görmediği için, rutubetli ve havasız olduğundan, medresenin boşaltılmasına karar verilmiştir. 1918 yangınından sonra camiın ve medresenin yıkıldığını ve halen boş arazi olduğunu görüyoruz.

İbrahim Paşa Medresesi: Cağaloğlu semtinde Acı Musluk Hamamı karşısında 1717 yılında medrese ve hamamın yapımcısı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Medrese ve hamamı yapan, mimarbaşı Kayserili Mehmed Ağanın yaptığı sanılıyor. Medrese odaları güneş görmediğinden havasız, ve rutubetli olup, sağlığa uygun değildir. 13 odası bir avlunun etrafında U şeklinde dizilmiş dikdörtgen odaları kapalı mekân gösterirler.

Medrese, 1841, 1866-1867, 1886, 1893, 1895 onarımların belgeleri vardır. 1918 yılında askeri depo olarak kullanılsa da, 1998'de tamamen boşaltılmıştır. Halen boş bulunmaktadır.

Hasan Ağa Dar-ül-Hadis: Bozdoğan kemeri civarında, Kalenderhane semtindedir. Girişteki yapıda 1717 öncesi yapıldığı okunmaktadır. Vakfiyesine göre, bir manzumeye ait olan medrese Dar-ül-Hadis ile birlikte alt kat 9 odalı medrese, üst kat mescittir.

XX. y.y. Vakıf belgelerine göre, 1864'te onarım gerekli görülmüş, ancak 1868 yılında onarım yapılabilmektedir. 1891'de de onarılan eser, 1918'de yangın felâketine uğrayanların barınağı olmuştur.

Damad-I Cedid İbrahim Paşa Medresesi: Şehzadebaşı semtinde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan 1720-1721 yıllarında bir manzume yaptırmışlardır. Bu manzume Dar-ül Hadis, Medrese, kütüphane, çeşme ve sebîl'den ibarettir. Dikdörtgen bir alanda yayılmış, Dar-ül Hadis medresenin girişi yandaki Dede Efendi caddesindedir. Sağında ki mescid olarak kullanılan dershane, soldaki kitaplıktır. Vakfiyeye göre medresede 13 oda vardır. 1792 yılındaki tutanaklarda 16 ve 17 odalı olarak geçmektedir. Mimarî üslup olarak Lale Devri özelliklerini yansıtır. Giriş kapısı, Selçuk geleneğini devam ettiren bezemelidir. Basit üçgen ve üsluplaştırılmış palmet dizisi bezeme olarak görülür.

1841, 1844, 1849, 1885, 1899, 1902, 1910 yıllarında onarım görmüştür. Bu gün Doğu Türkistan Kültür Vakfı olarak kullanılmaktadır.

Ahmediye Medresesi: Üsküdar'da Ahmediye semtinde Kepçe Dede Mescidi'nin yanında, Tersane Eminî Ahmed Ağa, 1721-1722 yıllarında camii, medrese, kütüphane, sebîl ve çeşmeden oluşan külliye yaptırmıştır. Bu külliye meyilli bir araziye başarılı bir şekilde yerleştirilmiştir. Medrese, külliye'nin güneyinde bulunmaktadır. L tipinde dizilmiş 11 odanın üstleri kubbe ile örtülüdür. Kuzey odaların üzerinde iki katlı sekizgen dersane bulunmaktadır. Üst kısmının (Fevkânî) basamakla çıkılır ve revakları vardır.

1918 zabıtlarında bir odasında asker, iki odasında göçmenler kalmalarına rağmen, diğer odaların boş olduklarını yazılmıştır. Halen Üsküdar müftülüğü Ahmediye Erkek Kur'an kursu bulunmaktadır.

Esad Efendi Medresesi: Fener'de Çarşamba semtinde Şayh-ül-İslam Ebu İshakzade İsmail Efendi'nin yaptırdığı camii'nin üst katında mektep vardır. Küçük oğlu Esad Mahmud Efendi'nin 1724 yılında yaptırdığı Medrese'ye de 135 cilt kitap armağan etmiştir.

Medrese avlusu ile camii'nin avlusu arasındaki geçit, küfeki taşından yapılmış duvar vardır. Medrese avlunun üç tarafında U şeklinde çeviren revakların gerisinde kara şekilli 10 oda ve dikdörtgen şekilli 2 oda daha vardır. Bunlar dersane olarak kullanılmıştır.

Resmî olarak belgelenen ilk onarım 1892 yılında ciddi bir onarım geçirmiştir. 1952 ve 1979'da onarım görmüştür. 1979'dan sonra, İsmail Ağa Camii İlim ve Hizmet Vakfı Kur'an kursunun hizmetine verilmiştir. Halen boş ve kapalıdır.

Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi: Aksaray-Topkapı arasında, Molla Gürani caddesinde, medrese, sebîl, çeşme ve sübyan mektebinden oluşan manzume bulunmaktadır. Hekimbaşılık ve Rumeli kazaskerliği yapmış Ömer Efendi kazaskerlik yapmıştır. Ünlü tarihçi Hammer, bu medreseden söz ederken 9 odalı ve 1 dershaneli, akar suyu olan şadırvanından bahsetmiştir. 1914 yılında bu 9 odaya ilave olarak iki baraka yapılmıştır.

En erken onarım 1835 yılında olmuştur. 1866, 1870 1909 yıllarında onarımları görmüş, 1918 yangınında evsiz kalanların barınağı olmuştur. 1956 yılında yol çalışmaları nedeniyle yıktırılmış, bu gün arsaya otel yapılmıştır.

Emre Hoca Medresesi: Süleymaniye semtinde, Bozdoğan kemeri ile Süleymaniye arasında, Molla Hüsrev mahallesinde bulunuyor. Bazı belgelerde ve Süleymaniye'de yaşayanlar "Emirhan Medresesi" olarak bilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu medresenin 1728 yılında var olduğu anlaşılmaktadır. Medrese, ortada şadırvanı olan bir avlunun iki tarafında bulunmaktadır. Oda sayısı 8 olup, 1908 yılında bu odalardan dördü yanmış olduğundan 1914'de yeniden yapımına karar verilmişse de 1918 yangınında oldukça zarar görmüştür. 1970 yılına kadar ihmal edilmiş, 1970'de yeniden yapılaşma ve onarım düşünülmüşse de pek bir çalışma olmamıştır. 1995 yılında yapı, Ebül Vefa vakfına bırakılmıştır.

Hacı Beşir Ağa Dar-ül-Hadis'i: Eyüp semtinde. Baba Haydar mahallesinde, Padişah III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerinde, Darüş saade ağalarında Beşirâğa bir manzume yaptırmış, Dar-ül-Hadis, kütüphane, sübyan mektebi, ve çeşme oluşturulmuştur. Dar-ül-Hadis'in yapılış tarihi kitabesinde 1734-1735 olarak yazılmıştır.

Dar-ül-Hadis sade bir plan arz etmektedir. Sokaktan manzumenin bulunduğu alana birkaç basamakla çıkılır. Girişin karşısında sübyan mektebi vardır. Avludan Dar-ül-Hadis'e basamaklarla çıkılır. L şeklinde dizilmiş odalardan ibarettir. Odaların doğu ucunda dersane bulunmaktadır.

Bu medrese de zaman zaman onarım görmüştür. Kayıtlı onarımlardan, 1869, 1874 tutanaklarıdır. 1970 yılındaki bir keşifte fakir ailelerin yaşadıkları yazılıdır.

Veliefendi Medresesi: Cârullah Muhiddin Efendi, 1741 yılında Çarşamba semtinde, Malta çarşısı üzerinde, 6 hücreli küçük bir medrese yaptırmıştır. Ancak, zamanla bu medresenin bazı odaları yıkılmıştır. Nasıl ve ne sebeple olduğu bilinme-

mekle beraber. Medresenin onarımları pek resmîleşmemiştir. 1914 yılında yazılmış olan bir teftiş raporunda, medresenin 2 oda ve 1 baraka olarak eğitimine devam ettiği yazılıdır. 1918 yangınında, harap olan yerler onarılmıştır.

Nazır Hüseyin Ağa Medresesi: Bilinemeyen bir yapıdır. Topkapı sarayındaki arşivde, bu isimde bir medrese ile ilgili bilgiler vardır. "XIX. y.y.'da İstanbul Haritası"nda yeri saptanmaktadır. Laleli'de, Ordu caddesi üzerindeki "Koska Medresesi'nin" bu olabileceği söz konusudur.

Başka bir belgede, 1792 tarihli defterde, medresenin kurucusu Küçük Hüseyin Ağa olarak gösteriliyor. Bu medresenin 1743'den sonra yapıldığı yazılıdır. Ayrıca Nazır Hüseyin Ağa'nın ismi de medresenin kurucusu olarak geçmektedir.

1742 tarihli defterdeki tutanakta 10 odalı olduğu yazılıdır. XIX. y.y. onarımlarında, 1845, 1859, 1871 onarımları ile ilgili bilgiler verilmiştir. 1911'deki büyük yangında, tamamen kül olmuştur. 1914'de arsa olduğu yazılıdır.

Cedide Es Seyid Hasan Paşa Medresesi: Vezneciler semtinde, Edebiyat Fakültesi yanında Kimyager Derviş Paşa sokağında, medrese, sübyan mektebi, çeşme, sebil ve dükkânları olan bu manzume, Padişah I. Mahmud'un sadrazamlarından Es Seyid Hasan Paşa tarafından 1743-1746 yıllarında Mimarbaşı Çelebi Mustafa'ya Barok üslûpta yapmıştır.

Medresenin avlusuna Kimyager Derviş Paşa sokağından basamaklarla çıkılır. Avluda L şeklinde dizilen 10 oda bulunmaktadır. Dershane ise zemin kattadır. Medrese çeşitli onarımlar görmüştür. Ancak pek azı belgelenmiştir. 1892'de onarım olmuştur. 1914'de medrese, şadırvan onarılmış, 1918 yılında medrese eğitime son verilerek, aile erzak komisyonu tarafından işgal edilmiştir.

Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi: Sirkeci, Hocapaşa semtinde, Cezayirli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın 1752 yılında yaptırdığı manzumede, bir avlu etrafında beş odası olan medrese ve şadırvan yaptırmış, ancak 1792 tarihli belgelerde 5 odalı bu yapının 5 odası "Nevbethane" 3 odanın medrese olarak kullanıldığını görülmektedir. XIX. y.y. sonlarına kadar yapılan onarımlardan, en erkeni, 1882 yılındaki belgedir. Hayli harap olarak görünen medrese onarılmıştır. 1892'de yeniden onarım yapılmıştır. 1902 ve 1914'deki onarımlar tekrarlanmıştır. 1918 yılında askeri aışe ve erzak dağıtım yeri olmuştur. Bu gün ise yoktur.

Sultan Osman Han Medresesi: Nuri Osmaniye külliyesinin medresesidir. Bu külliye, camii, medrese, türbe, imaret, kütüphane, muvakkithane, sebil ve çeşmeden oluşmuştur. Külliyenin yapımına, Padişah I. Mahmud zamanında, 1748 yılında başlamış, Padişah III. Osman zamanında (1754-1757), 1755-1756 yıllarında mimarbaşı Mustafa Ağa barok üslûpta yapmıştır.

Medresenin batısında imaret yer almıştır. Ortada avlusu etrafını çeviren hücrelerden oluşan klasik medrese planı uygulanmıştır. Kare avlunun dört tarafını çeviren revaklar, yüksek sütunların desteklediği kubbeli çatı ile örtülmüştür. Sütun aralıkları diğer revakların sütunlarından daha dardır. Revakların gerisindeki hücreleri, daha geniş çaplı kubbelerle örtülmüştür. 12 hücre vardır. Ayrıca, üst katta 4 fevkâni oda bulunmaktadır.

1842 yılında camii ile birlikte, onarım görmüştür. 1843, 1864, 1871, 1892, 1916 onarımlarından sonra 1918 sonlarında, yangından evsiz kalanların barınağı olmuştur. Halen yatılı Kur'an kursu tarafından kullanılmaktadır.

Cedid Beşir Ağa Medresesi: Vezneciler semtinde, Padişah I. Mahmud'un (1730-1754)'un musahibi ve haznedarı Beşir Ağa Kalender Camiini yenileme yaparken, Kalenderhane Camiinin yakınına medrese yapmıştır. Küçük boyutlarda olan bu medrese alt katta üç oda, üst katta fevkâni bir adadan ibarettir. Onarım ile ilgili her hangi bir resmi belgenin bulunmayışı, yapının bakımsız kaldığını göstermektedir. 1918 yangınında evsiz kalanların bir süre barınağı olmuştur da sonradan yıkılmıştır.

Kara Halil Efendi Medresesi: Atikali'de, Nişanca semtinde, 1755 yılında İstanbul kadısı olan Kara Halil Efendi ve 1767'de bu medreseyi almıştır. (1755-1767). Medresenin planında yer alan dikdörtgen avlu sokak seviyesinden 1 m. yüksekliktedir. Dershane ve hücreler, avlunun etrafında dizilmiştir. Avlunun yalnız kenarında, duvarla çevrilmiş, kuzey ve doğu kenarları revakla çevrili, revakların üstleri kubbelerle örtülmüştür. Avluyu U şeklinde çeviren, kuzey-doğu ve batı kenarları, U şeklinde çeviren hücrelerin üst kısımları kubbe ile örtülmüştür. 7 hücre sayısı vardır. 1868 ve 1889 yıllarında onarılmıştır. Medresenin avlusunda Kara Halil Efendi'nin mezarı, yanında da mezar taşı dikilmiştir. 1962 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne tescil edilmiş. Karagümrük Gençlik kulübünün kullanımına bırakılmıştır. 1973-1977 yıllarında bir bekçinin sorumluluğuna, 1977 yılında İlim Kültür Ocağı'na bırakılmıştır. 1981'de İlim Kültür Ocağı'nın kapanması ile, 1984'e kadar mühürlü kalmıştır.

Sultan Mustafa Medresesi: Laleli'de Türk Hava Kurumu Apartmanları (Harikzedegan Apartmanı) bulunuyorsa da, Padişah III. Mustafa'nın (1752-1774), Mimarbaşı Tahir Ağa'yı Dar-ül-Hadis yaptırmıştır. 1792 tarihli belgede bu medresenin 10 odalı olduğu yazılıdır.

En eski onarım belgeleri, 1765 depreminde harap olan yapının onarımı ile ilgilidir. 1782 tarihinde Mustafa Ağa yaptırmıştır. 1846 yılında camii ve imaretle birlikte onarılmıştır. 1862, 1864, 1871 yıllarında onarımlar geçirmiştir. 1894 depreminde, medrese hasar görmüş, 1911 Aksaray yangınından sonra dört duvar kalmıştır. Bunlarda yıkılarak "Harikzedegan Apartmanları" yapılmıştır.

Yahya Tevfik Efendi Medresesi: Fatih'te, Çarşamba semtinde, 1790 yılında 13 günlük Şeyh-ül İslam'lık yapmış Yahya Tevfik Efendi yaptırmıştır. Medresenin mimari yapısı geniş bir avlu içinde, 18 odalı medrese ve kütüphane yapılmıştır. 1873 ve 1893 onarımlarının belgeleri vardır. 1914 depreminde kütüphanenin duvarlarında çatlaklar görülmüşse de onarılmıştır. 1918 yangınında evleri yanan kişilerin barınağı olmuştur.

Ferhad Paşa Medresesi: Bahçekapı semtinde, Demirkapı civarında Ferhad Paşa Medresesi bulunmaktadır. Ancak ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 1792 kayıtlarında medrese hücreleri ile ilgili yazı olduğuna göre 1792 öncesi yapılmıştır.

1844 yılında onarım yapıldığına dair en erken onarım belgesi vardır. 1846 yılında da ciddi bir onarım geçirmiştir. XX. y.y. başlarında geçirdiği bir yangın felâketinden sonra medrese yok olmuştur.

Mirzeban Sultan Medresesi: Kadırga semtinde, Küçük Aya Sofya'da, Demiryolu tarafında bulunuyordu. Ne zaman yapıldığı belli olmayan, 1792 kayıtlarında "Dar-ül-Hadisi Mirzeban Sultan" diye tanımlanan 8 odalı medrese diye geçmektedir. Bazı bölgelerde de bu medresenin, 12 odası olduğu yazılıdır. 1918'de yapılan bir tespitte medresenin içinde, doğru göçmenlerin yaşadıkları saptanmıştır. Bu gün hiçbir iz bırakmadan yok olmuştur.

Hasanzade Medresesi: Haydar semtinde, 1792 kayıtlarına göre 9 hücreli bir medrese olarak görülmektedir. Daha sonraki kayıtlarda 17 hücreli olduğu saptanan bu medreseden, hiçbir onarım belgesine rastlanılmamıştır. 1918 yılında göçmenlerin barındığı bir yer olarak kaydedilmişse de bu gün medreseden hiçbir iz yoktur.

Yahya Efendi Medresesi: Çarşamba semtinde İzzet Mehmed Efendi Dar-ül-Hadisinin yanında 5 odalı basit bir planı üzerinde kurulmuş medresedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki belgelere dayanarak 1792 tarihîyatında medresenin var olduğunu aynı arşivdeki belgelere göre 1914 tarihîyatına göre 20 odası olduğu görülmüştür.

Onarım olarak 1815, 1911 yılındaki belgeler vardır. 1918 Fatih yangınında kurtulamayarak kül olmuştur.

Papazzade Mustafa Çelebi Medresesi: Laleli'de Koska semtinde, Koca Ragıp Paşa İlkokulu'nun bulunduğu yerde yapılmış. İki katlı, 28 odası olduğunu tarihîyat

raporundan öğreniyoruz. Bir çok defa onarım geçirmişse de, 1894 zelzelesinde büyük hasar görmüştür. Ancak 1896'da önemli onarım geçirmiştir. 1914 yılında mes-cid olarak kullanıldığına dair bilgiler vardır. 1918 yılında askeri işgale uğramıştır.

Tevki'i Cafer Efendi Medresesi: Fener semtinde, Fener Çarşamba arasındaki Kiremid mahallesinde, Fener Rum Lisesi'nin karşısında bir medrese bulunmaktadır. Ancak, bu medresenin yapımında başka bir hizmet için yapıldığını, Nişancı Cafer Çelebi'nin vakfiyesine saygı duyularak camiin avlusundaki barakalarından medrese oluşturulmuştur.

Bu medreseye ait en eski belge, 1792'de medrese sayımı ile ilgili belgelerdir. Bu belgede 10 odalı olduğu yazılıdır. Zamanla ciddi onarımlar gören medresenin yaşama-yaya müsait olmadığı belirtilmiş, bu sebeple yıktırılıp, yerine yeni bir yapı yapılması önerilmiş, ancak yeni bir yapı yapılmamıştır. 1918 yılında altı odada öğrenciler, diğerlerinde göçmenler kalmakta idi.

Küçük Medrese: Fatih semtinde, Nişanca camiin karşısında, Kazasker Hamidzade Abdullah Efendi'ye ait medrese vardır. 1792 kayıtlarda dört odalı bir yapı olarak görülen bu medrese, 1914 raporunda 6 odalıdır. 1905 yılında bu medreseye onarım yapılmıştır. 1918 tespitinde yangında evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Baba Mahmud Bekir Ağa Dar-ül-Hadis: Saraçhane'de, Horhor caddesinde bulunan Dar-ül-Hadis, Ebu Bekir Efendi ile Baba Mahmud Bekir Ağa Dar-ül-Hadis'i olarak tanınan medreseleri aynı olup, İstanbul Üniversitesi Film Merkezi bulunmaktadır. 1792 belgelerine göre sekiz hücreli vardı. 1914 on hücreli olduğu saptanmıştır. 1866 ve 1885 belgelerine göre onarımlar görülmüşse de 1918 yılında son derece harap durumda idi.

Bosnavi Dar-ül-Hadis: Şehzadebaşı civarında Horhor semtinde bulunduğu dair belgeler vardır. 1792 kayıtlarında 9 hücreli, 1918 kayıtlarında 5 hücreli olduğu yazılıdır. Bu gün hiçbir iz kalmamıştır.

Cafer Efendi Medresesi: Fatih'te, Kızıtaşı semtinde, bulunan bu medrese 1792 kayıtlarında "Dar-ül-Hadis Kızıtaşı" olarak kaydedilmiştir. 1871 yılında onarım gerekli görülmüştür. Ancak 1908 yılı "Çirçır yangınında" tahrip olmuş sadece duvarları kalmıştır.

Uncu Hafız Medresesi: Fatih ile Kızıtaşı arasında Sarıgözel'de bulunan bu medrese, 1792 kayıtlarında, medresenin kurucusu ve yapıcısı "Elhac Mehmed Uncu-oğlu" olarak geçmektedir. Güneş görmeyen 8 odalı ve rutubetli, sağlığa elverişsiz olduğu yazılıdır. 1942'de yıkılmıştır. Ancak, arsının köşesinde kalan tek odası Hasanoğlu mahallesi Muhtarlığı olarak kullanılmaktadır.

Kalenderhane Medresesi: Vezneciler semtinde Kalenderhane Camii (Eski Bizans çağında Akatalaptelos Manastır Kilisesi) yakınına, sonradan, yalnız bir medrese ve sübyan mektebi eklenmiştir. ancak, bu medrese ve sübyan mektebinin ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Vakfiyesi olmadığını, 1847 tarihli bir yazılı belgeden öğreniyoruz.

1792 belgelerinde 15 odalı medrese olarak geçmektedir. 1930'lu yıllarda hazırlanmış bir sigorta planında, buranın planı açık olarak görülmüştür. Bu gün bu medreseler ve sübyan mektebinden hiçbir şey kalmamıştır. Bu plana göre, Kalenderhane camii ile aralarında kalenderhane medresesi sokağı vardır. Medresenin 15 odası bir avlunun iki kenarında karşılıklı olarak dizilmişlerdir.

XIX. y.y.'dan itibaren yapılan onarımların belgeleri vardır. 1832 yılında camiin ve medresenin onarıldığı, 1844 yılında bir odanın onarıldığını, 1845 yılında diğer onarımlarla odaların harap olmaktan kurtarıldığı, 1865, 1873, 1891, 1906 yıllarında da onarımlar yapıldığını gösteren yazılı belgeler vardır. 1918 yılında Beyazıt yangınında evlerini kaybedenlerden birkaç kişi buraya sığınmışlardır.

Ruznameci Ali Efendi Medresesi: Bulunduğu yer kesin olarak bilinmemekle birlikte, tahmini olarak Beyazıt civarında, Tavşantaşı'nda, Mithat Paşa ile Abu Hayat sokağının köşesinde yapıldığı sanılmaktadır.

Bu medresenin yapılış tarihine ait herhangi bir vesika yoktur. Ancak yazılı kaynaklardan ilk onarımın 1843 yılında yapıldığı, 1792 kayıtlarından bu medresenin kaydının olmadığı ve XIX. y.y. ilk yarısında yapıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir belgede, 1861 yılında onarıma karar verildiği ve 1892 yılında yeniden onarım yapılması gerektiği hakkında rapor yazılmıştır. Ama bütün bu onarımların yapılıp yapılmadığını bilemiyoruz. Bu medrese 1914 sayımında görülmemiştir.

Ömer Hulusi Efendi Darülhadis: Çarşamba semtinde, Padişah III. Selim (1789-1807), Padişah IV. Mustafa (1807-1809) ve Padişah II. Mahmud (1808-1809) zamanlarında, uzun yıllar, Şeyh-ül İslamlık görevinde bulunmuş Sâmânzade ünvanı ile tanınmış Şeyh-ül-İslam Ömer Lütfi Efendi XIX. y.y. başlarında bu medreseyi yapmıştır.

Dar-ül-Hadis'in 14 oda ve 1 dersane, aynı yapı olarak mescid yapılmıştır. Bulunduğu yer geniş bir alanda ve havadar olmasına rağmen, yeterince güneşten faydalanamadığından rutubetli olarak kalmıştır.

1871, 1892 onarımlarının yanında, 1914 yılında altı barakanın eklendiğini, buna rağmen, yıkılması gerektiğini, raporda yazılmıştır. 1918 yangınında tümü yanmış, arsa olmuştur.

Haliliye Medresesi: Fatih'te Cibali semtinde, at pazarı sokağının köşesinde bulunan Medresenin duvarının üstünde yazılı eski Türkçe kitabe "Haliliye Medresesi 1295" yazılıdır. 1869 medrese listesinde, bu medresenin ismine rastlanılmadığından 1878'de yapıldığı anlaşılmıştır.

Medrese, yarı kârgir yedi hücreye sahiptir. Etrafında kesif bir iskân oluşu bir mahalde, medresenin arsadan taşması, rutubetli ve yaşama elverişsiz olduğunu tespit edilen 1914 raporundan sonra boşaltılmışsa da 1918 yangınında evsiz kalanların barınağı olmuştur. 1949 yılında Çırcır Gençlik Kulübü kiralamış, ara duvarlarını ve iç mimariyi değiştirerek, medresenin mimari şeklini bozmuştur. Yalnız dış duvarlar kalmıştır.

Karagümrük'te Fetvâ Emini Medresesi: Fatih'te, Karagümrük semtinde, Meşihpaşa camii arkasında Padişah II. Abdülhamid zamanında (1876-1908), Fetvâ Emini olarak görev yapmış, Hacı Mehmed Nuri Efendi 13 odalı bir medrese yaptırmıştır. Medresenin 1914 öncesi onarım gördüğü 1914 raporundan anlaşılmaktadır. 1918'de Beyazıt yangınından zarar görenler için barınak olmuştur.

Rakim Efendi Medresesi: Günümüze ulaşamayan, ancak yazılı belgelerden varlıklarını öğrendiğimize göre, Beyazıt'ta Soğanağa mahallesinde, Baltaban Mustafa Paşa'nın sarayının bulunduğu yere yakın olduğu sanılmaktadır. Büyük bir olasılıkla, Rakım Mehmed Paşa. Bu saraya sahip olduktan sonra yakınında 7 odalık bir medrese yapıldığını eski kayıtlardan çözebiliyoruz. 1914 yılındaki bir evrakta 5 odanın çok harap oldukları yazılıdır. 1918'den sonraki kayıtlarda bu medreseden hiçbir bilgi verilmemektedir. Tarihi bilinmiyor.

Mimar Hasan Ağa Medresesi: Çemberlitaş semtinde, Çarşıkapı'daki Tavuk Pazarı yakınındaki medresenin yapılış tarihi belli değildir. Üçgen bir arsa üzerinde, üç odalı küçük bir medrese yer almaktadır. Zamanla birkaç defa onarım görmesine rağmen çok bakımsız kalmıştır.

Hoca Üveys Medresesi: Yenikapı'da bulunan bu medrese, bazı kayıtlarda Reisül-Küttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi, diğer kayıtlarda ise Hoca Üveys Medresesi olarak geçmektedir. Medrese yapısında 10 oda ve bir dersane vardır.

Çayırılı Medresesi: Fatih semtinde, Kadiçeşmesi Sinan Ağa camii ile, Mehmed Efendi medresesinin karşı tarafında bulunuyordu. 17 ahşap odası ve müstemilâtı olan bu yapı 1918 yangınında kül olmuştur.

Moravi El Hacosmanefendi Medresesi: Fatih'te, Kadiçeşmesi semtinde 8 odalı bir medresedir. 1918 yangınında tamamen yanmış, kül olmuştur.

Kıbrısî Abdullah Efendi Medresesi: Fatih, Kadiçeşmesinde, 7 odalı bir medresedir. 1918 yılında tamamen yanmıştır, bulunduğu yer dahi bilinmemektedir.

Celeb Hacı Mehmed Ağa Medresesi: Fatih camiin arka tarafında 15 odalı medrese yapılmıştır. Çeşitli onarımlar gördükten sonra 1918 yangınında tamamen yanmıştır. Yeri belli, üzerine apartman yapılmıştır.

Sâni Hüseyiniye Medresesi: Fatih Çarşamba'da, 15 odası olan bu medrese, bu gün harabe halindedir.

Abdülhalim Efendi Medresesi: Fatih Çarşamba'da Misli Ali Efendi Medresesi'nin yanında bulunuyordu. 10 odası ve müstemilâtı olan bu medrese 1918 yangınında tamamen kül olmuştur.

Misli Ali Efendi Medresesi: Fatih camiin arka tarafında bulunan bu medrese, 1918 yangınında tamamen yanmıştır.

Hayriye (Hafız Seyyid) Medresesi: Çarşamba Fener semtinde, İsmail Ağa camiin yanında bulunmakta idi. 10 odası ve müstemilâtı olan bu medrese, 1939 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, medresenin yapısını satarak kayıttan silmiştir. Yıkılarak apartman yapılmıştır.

Bosnavi Darül Hadisi: Medrese Sarıaçane Horhor semtindedir. L: Hücresi ve temilâtı olan bu medrese 1918 yangınından sonra, yangında evlerini kaybedenler oturmuşlardır.

Dölgerzade Ahmed Şemsettin Efendi Medresesi: 10 odası ve müstemilâtı olan Fatih'te, Kızıtaşı semtinde yapılmış olan bu medreseden bu gün hiçbir iz kalmamıştır.

İsmet Bey Medresesi: Aksaray'da, Defterdar Ahmed Çelebi mahallesinde bulunan medresenin 4 odası vardı. 1918 yangınından sonra çok harap olmuştur.

Dülbentçi Mustafa Efendi Medresesi: Kayıtlara göre, Topkapı'da olması gerekir. Yeri belli değildir. Ayvansaray'da olduğu sanılmaktadır. Kayıtlara göre, camii, mektep, medrese şeklinde manzumedir. Onarım görmüştür. Yeri belli değildir.

Nuh Efendi Medresesi: Koca Mustafa Paşa camiin yanında altı hücreli bir ders-hane, Hekim başı Nuh Efendi yaptırmıştır.

Rakım Efendi Medresesi: Karagümrük'de, Atıkali Paşa semtinde yapılmış, tarihi belli olmayan, ancak 1826 kayıtlarında görülen medrese, 10 odalı iki katlıdır. Hat-tat Mustafa Rakım Efendi'nin vasiyeti üzerine bu medresenin yönetimi uygulanırdı. Bu medrese çeşitli tarihlerde onarım görmüş, 1918 yangınında mağdur olan Beyazıt'ta yaşayanların barınağı olmuştur. Bugün yıkılmış, hiçbir iz kalmamıştır.

Kayış Mustafa Ağa Medresesi: Sirkeci semtinde, Hoca Paşa Maliye şubesinin bulunduğu yerde, Saray Ağası Mustafa Ağa, 1591 yılında, 12 hücreli medrese yaptırmıştır. Eldeki kayıtlara göre, 1868-1869, yıllarında onarım görmüşse de 1870 yılında, Tramvay yolunun genişlemesiyle, ön tarafın yakılması medrese yapısını küçültmüştür. Daha sonra, 1938 yılında, bu alanının tümüyle istimlak edilerek kalan yapının tümü yıkılıp Hoca Paşa vergi dairesi inşa edilmiştir.

Müfid Hüseyin Efendi Medresesi: Çarşamba semtinde "Çukur Medrese" olarak tanınan medresenin nerede olduğu bilinmemektedir. Kurucusu, Maktul Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendi, 1627 yılında yaptırmıştır. 1792 kayıtlarında 11 odası gösterilmiştir. 1914 teftişinde 14 odalı olarak geçmiştir. 1869 ve 1909 yıllarında onarım yapılmıştır.

Mimar Kasım Ağa Medresesi: Şahzadebaşı semtinde var olduğu söylenmektedir. Yeri belli değildir. bir sava göre, Şehzadebaşı'ndan Ordu caddesine giderken, bunlara paralel Mimarbaşı sokağında bulunduğu sanılmaktadır. Bu medresenin kurucusunun, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasını destekleyen Mimarbaşı Kasım Ağanın olduğu söylenmektedir. Büyük bir olasılıkla, 1660'da yapılmıştır.

Mustafa Efendi Medresesi: Çarşamba semtinde, Rumeli kazaskeri, Mustafa Efendi, 1677 yılında yaptırmıştır. 1792 kayıtlarında 10 odalı olarak geçmektedir. 1914'deki raporda 9 oda ve iki baraka olarak geçmiştir. Resmi olarak 1836, 1909 onarımları bilinmektedir. 1918 yılında, 1 odası Milli Savunma Derneği'nin hizmeti verilmiş, kalan odalarda yangından kaçanlar sığınmıştır.

El Hâc Beşir Ağa Medresesi: Cağaloğlu semtinde, Alayköşkü caddesinde, Darülsaade ağası Beşir Ağa 1745 yılında külliye yaptırmıştır. Kitabesinde bu medresenin yapımcısı ve kurucusunun ve tarihini yazmaktadır 11-12 odalı bu medrese, Osmanlı Barok mimarisinin çok güzel bir örneğidir. Medreseye giriş güney batı ucundadır. Külliyein kapsadığı alan kare planlıdır. Bu alanın üzerinde camii, medrese, tekke, mektep, çeşme ve sebül vardır. İki avlusu vardır. Girişten girilen avlu camiin avlusudur. Camiinin üstü kubbe ile örtülmüştür, önündeki son cemaat yeri, çapraz tonoz ve beşik tonozla örtülmüştür. Son cemaat yeri, külliyein ikinci avlusu olan medresenin avlusuna girilir. Camiinin batısında sübyan mektebi tekbir mekân şeklindedir.

Külliyein doğusunda, dikdörtgen avluyu çeviren, kubbeye örtülmüş revakların arkasında, U şeklinde yer almış 12 oda görülmektedir. 1838, 1845, 1869, 1903, 1911, 1916, 1969 onarımlarıyla ilgili yazılı belgeleri vardır. medrese Maarif müdürlüğüne bırakılmıştır.

Cedid Abdürrahim Efendi: Çarşamba semtinde, 1747 yılında yapılmıştır. Barok çağında yapılmış olmasına rağmen, klasik üslubu devam ettirmektedir. Medresenin planına göre kare planlı bir avlunun etrafında U şeklinde dizilmiş hücre ve bir dershane vardır. Revakların arkasındaki hücreler kare planlıdır. Resmi onarımlarından en eskisi 1870 yılında olmuştur. Sonradan 1902, 1911, 1970, 1976'da yapılmıştır.

Sultan Abdülhamid Han Medresesi: Sirkeci semtinde, IV, Vakıf Han'ın karşısında, Padişah I. Abdülhamid'in, 1771-1781 yıllarında yaptırdığı külliye, mektep, imaret, sebül, çeşme, medrese, kütüphaneden ibarettir. Cümle kapısının üstündeki katibede, tarihi 1770 yazılıdır. Vakfiyesine göre, bu medresenin 21 odası olduğu, odaların altlarında bodrum bulunduğunu dershane, avlunun ortasında şadırvan olduğunu, üst katta, Fevkanî'de kütüphane, bitişiğinde küçük bir oda bulunduğu yazılıdır. 1809 yazılmış kitabesi vardır. Plana göre, kitabesi olan cümle kapısından girişten, medresenin iç avluya çeviren kesinti, yalnız açılan bir gezinti yolundan methale girilir, buradan da sol taraftaki alt kata açılan Hacıbekir'in deposu üst katta, Fevkanî kütüphane vardır. Medresenin ortasında iç avlunun etrafını çeviren gezinti yolu, revakların yerini alır. Gezinti yolunun arkasında, medrese odaları dizilmiştir. Medrese odalarının sayısı yirmidir. Bu medresenin yaralanması göz önünde tutularak bakımına itina gösterilmiştir. 1832 yılında elden geçirilmiş, 1815, 1842, 1848, 1862, 1869, 1875, 1893'te onarımlar yapılmış, 1914'te medrese ve külliyein diğer yapılarının harap olduğundan, yıktırılması için rapor verilmişse de, 1926 yılında İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası kiralayıp, onarım yaparak 1995 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

Rakikizade Medresesi: Mahmud Paşa yakınındaki bu medrese 1792 kayıtlarında görülmesine rağmen, yapılış tarihi bilinmemektedir. 1792 kayıtlarında 3-4 odalı bir medrese olarak görülmektedir. 1914'te medresenin harap olduğuna dair rapor yazılmış, ancak her hangi bir onarım kaydı yoktur.

Ebül Fazıl Mahmud Efendi Medresesi: 1648 yılında Saraçhane başında yaptırılmış olan bu medrese, türbe, sübyan mektebi ve dükkânlardan ibaret bir manzume şeklindedir.

Ebül Fazıl Mahmud Efendi, medrese eğitime açıldıktan bir ay sonra, Rumeli kazaskeri olmuştur. Medrese kare bir alana yapılmıştır. Medresenin ortasındaki kare avlunun ortasında şadırvan vardır. İç avlunun dört tarafını çeviren revakların üstleri kubbe ile örtülmüştür. Arkasındaki 11 odanın üstü çapraz tonozla örtülmüştür. Giriş methali şadırvan ve dersane aynı eksen üzerindedir. Dershanenin yanında geç devirlerde eklenen türbe ve mektep vardır. 1885, 1905 onarımlarından sonra da yangından kaçanların barınağı olmuştur.

Nazir Hüseyin Ağa Medresesi: Kayıtlarda, Laleli ve Koska'da olduğu yazılıdır. Koska medresesi de olabilir. 1792 kayıtlarında, görüldüğü için, 1792 öncesi yapılmış olabilir. Bu kayıtlara göre 10 odalıdır. 1845, 1869, 1871'de onarım görmüştür. 1911 yılında yanmıştır.

Ulâı Hüseyin Medresesi: Fatih semtinde, Kadiçeşmesi'nde bulunan bu medrese 1914 kayıtlarında, geniş bir avlunun etrafında, zemin seviyesinde 14 odanın bulunduğu yazılıdır. 1914 defterinde medresenin sağlık yönünden sakıncalı olduğu için yeni medrese yapımına karar verilmişse de, yapı çalışmalarına girililmemiştir. 1918 yangınında evsiz kalanların barınağı olmuştur.

Kaba Halil Efendi Medresesi: Fatih'te, Nişanca semtinde, Atikali Paşa'da, İstanbul kadısı El Hac Halil Efendi kurucusu olduğu bu medresenin avlusunda gömülüdür. Medresenin yapımı M.Ö. XVIII. y.y. ortalarında yapılmıştır. Medresenin planına göre avlunun ve girişin ekseni aynı çizgidedir. Ancak giriş, sokaktan daha yüksek olduğu için basamakla çıkılır. Avlu sokak seviyesinden daha yüksektir. Dikdörtgen avlunun L şekilli kısmı ve uzun tarafta çevrili kubbeli revaklar, gerisinde 7 hücre yer almıştır. Diğer uzun kenarda, dersane kubbe ile örtülmüştür. Resmi onarımlar 1868-1869, 1889 yıllarında yapılmıştır. 1918'de yangın felâketine uğrayanların sığındıkları yer olmuştur. Bir aralık kuran kursu olarak kullanılmışsa da 1998'den beri boştur.

Abdülğaffar Medresesi: Fatih ile Karagümrük arasındadır. Kurucusu ve ne zaman yapıldığı hakkında hiçbir kayıt yoktur. Bir avlunun üç kenarına U şeklinde dizilmiş, altları bodrum olan 18 odası vardır. sağlık koşullarına uygun olmadığı için, öyle harabe bırakılmıştır. 1918 yangınında evsiz kalanların sığındığı yer olmuştur.

Seydi Cenân Kalfa Medresesi: Koca Mustafa Paşa semtinde, Mevlevihane kapısı yakınında, bu gün dahi bilinmeyen, kurucusu ve yapılış tarihi ile ilgili hiçbir kayıdın olmayışına rağmen, rastladığımız bu isimde bir medresenin varlığından söz edilmekte, başka hiçbir bilgi verilmemektedir.

Son devir Osmanlı mimarisine ait bir medrese örneği de, İstanbul'daki Sultanahmed'de **Cevri Kalfa Okuludur.**

Cevri Kalfa Okulu, Padişah II. Mahmud'un yaşamını kurtaran Cevri Kalfaya bir minnet ifadesi olarak yaptırılmıştır. Padişah II. Mahmud devrinde Osmanlı mimarisinde ortaya çıkan Ampir üslubunun gelişmiş şeklidir. Cephenin mermer kaplaması, geniş pencerelerin oluşu ve sebili ile gelişmiş Ampir üslubunu göstermektedir.

Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi:² Prof. Dr. İsmail Yakıt, Türk Dünyası Araştırma Dergisinin, 51. sayısı, 1987 Aralık sayısında ve Prof. Dr. Atilla Çetin'in Türk

² Bugün Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın çalışmalarına tahsis edilen Ankaravî Mehmed Efendi medresesi ile ilgili bilgileri aldığım kaynaklar:

1. Sayın Prof. Dr. İsmail Yakıt'ın, *Türk Dünyası Araştırmaları* dergisinin, 51. sayısında, (Aralık) 9-42 sayfalarındaki makalesinde.

2. Sayın Prof. Dr. Atilla Çetin, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 38. sayısındaki 20-22 sayfalarındaki makale.

3. Sayın Prof. Dr. Mübahat Küttükoğlu'nun büyük bir titizlikle araştırıp, kaleme aldığı Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, "XX. y.y.'a Erişen İstanbul Medreseleri" isimli dev yapıtında edindiğim bilgilerle, bu medresenin karalıklarda kalmış bir çok özellikleri yansıtmaya çalıştım. Büyük bir üzüntü ile söyleyebilirim ki, Orta Asya'dan getirildiğimiz, medrese kavramı, yeterince araştırma yapılmadığı için, medreselerin gerçekleri saklanmaktadır. Sayın Prof. Dr. Mübahat Küttükoğlu'nun incelediği, yazdığı ve yayınladığı eseri ile Osmanlı kültürünün göz bebeği olan, İsta-

Dünyası Tarih Dergisinin, (38. sayı), 1990 Şubat sayısındaki makalelerinden öğrendiklerime göre, Ankaravî Mehmed, Ankaralı bir tüccarın oğlu olarak, 1619 yılında, dünyaya gelmiştir. Ankara müftüsü, Kırşehirli Mehmed Efendi'den, dini ve insanî bilgiler aldığını, Sitari Tevfik Beyden Fıkıh öğrendiğini, iyi bir eğitim gördükten sonra, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaret zamanında (1661-1676), önce Yenişehir kadılığını, 1668 yılında Bursa kadılığını, 1671 yılında Mısır'da, 1673 yılında İstanbul kadılığına deruhte etmiştir. Aynı yıl Anadolu Kazaskerliğine atanmıştır. 1686 yılında Şeyhülislâm olmuş ve 1687 yılında vefat edince, cenazesi Sultan Selim'e gömülmüştür.

Ankaravî Mehmed Efendi, öğrenimini tamamladıktan sonra, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, başarılı bir hizmetten sonra Müderris-i Kiram (Yüksek mühendis) sınıfına katılarak, 10 yılda 11 değişik yerde mühendislik yapmıştır.

Ankaravî Mehmed Efendi, yaşamı boyunca, 15 yıl müderrislik, 10 yıl kadılık, 4 yıl kazaskerlik, iki yılda Şeyhülislâmlık yapmıştır.

Ankaravî Mehmed Efendi, dirayetli, ikna yeteneği güçlü, zeki, erdem, azimli, hoşgörülü ve cömert oluşu ile tanınmıştır. İslâm hukuku ve felsefesi ile Fıkıh'ta söz sahibi olmuştur. Muhibbin'nin Hülasattul-Eser Ankaravî Mehmed Efendi için "Bir Fıkıhçı olarak (İslâm Hukukunun yorumlanması)", geniş bilgi sahibi oluşu, hükümleri ve görüşleri anlaşılabilir hale getirmek için, soyutlaştırılarak öğretirdi demıştır.

Ankaravî Mehmed Efendi'nin yazmaları:

1. Fetevâyî Ankaravî, iki cilt olarak yazılmıştır.

2. Tenvirü'l Ebsâr, İslâm Hukuku ile ilgilidir.

3. Tefsiru Ayetül-Kürsî, Kur'an-ı Kerim'in Bakara sûresinin Ayet-ül kürsî'sinin yorumu.

68 yıllık yaşamı süresince, Ankaravî Mehmed Efendi, Osmanlı kültürüne ve devlet örgütüne çok şeyler vermiştir. İstanbul'da yaşamı sona eren Ankaravî Mehmed Efendi, Çarşamba'da Koğacı Dede Camiin bahçesine gömülmüştür. Ankaravî Mehmed Efendi'nin üstüne kayıtlı yalnız Ankara'da, camii, medrese, mektep, odalarla çevrili ders-hane, hamam, çeşme, kervansaray yaptırmış olmasına rağmen, İstanbul'da hiçbir taşınmaz mülküne sahip olmamıştır. Ancak, oğlu Hasan Efendiye vasiyet ederek Ankara'daki taşınmaz mallarından gelecek iradla, İstanbul'da bir medrese kurulmasını istemiştir.

Oğlu Hasan Efendi, babasının ölümünden yirmi yıl sonra, onun vasiyeti üzerine, Ankara'dan gelen iradını, bu medreseye harcamış, onun yönetimi için gereken kaynağı Ankaravî Mehmed Efendi'nin Vakfı'ndan, temin etmiştir.

Bazı kaynaklarda, Oğul Hasan Efendi'nin bu vakfı, babasına izafeten kurduğu yazılıdır. Ancak, Hasan Efendi'nin müderrislik ve kadılık yaptığı, bu vakfiyeyi de onun hazırladığı kabul edilse bile, Hasan Efendi'nin ölümü 1697 tarihinde olduğu üzere, bu medresenin açılışında kendisinin bulunmadığı anlaşıyor. Ankaravî Mehmed Efendi'nin ve oğlu Hasan Efendi'nin vereseleri ve dostları Vakfın gerektirdiklerini yapmışlardır.

bul'daki ilim ve irfan yuvalarını ortaya çıkardığı için kendilerine minnettarım. Bugün ancak resmi belgelerde, varlıklarını sürdüren medreseler 185 adet olarak, karşımıza çıkmaktadır. Medreselerin, İstanbul'da yoğunlaşmasından Osmanlı uygarlığının, yoktan olmadığını, sağlam kaynakları ve yapıcıları oldukları anlaşılmaktadır. Zaten, medrese yapımı ve kurulması yoğunlaşması, Osmanlı devletinin güçleniş ile doğru orantılıdır. Çoğunlukla, Gaznelilerin, Selçukluların, Anadolu Beyliklerinin ve Osmanlıların en parlak dönemlerinde, medreselerden alınan feyiz ile güçlü ve dinamik oldukları zamanlardır. Güç ve dinamizm, medrese yapımının ve kuruculuğunun azalması ile yavaş yavaş kaybolmağa başlamıştır. Medrese yapımı azaldıkça eğitim fakirleşmiş düşünce ve inanç azalmış, Osmanlı devleti duraklama ve gerileme devirleri yaşamıştır.

XIX. y.y. son yarısında Fatih medreselerinde eğitim veren Tabircibaşı müderris Ali Efendi'nin torunu olarak, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*'ndan gördüğüm yakın ilgiye teşekkür olarak incelediğim medreselerin, en son örneği Vakfımızın çalışmalarını yaptığı Ankaravî Mehmed Efendi Medresesidir. Medreseyi elimdeki kaynaklara göre inceleyerek, çalışmayı kapatmağı uygun gördüm. Tanrı bütün medreseleri yapanlara, kurucularına, eğitim veren müderrislere ve Dedem Tabircibaşı Ali Efendiye rahmet eylesin.

Ankaravî Mehmed Efendi vakfiyesine göre “Dahili Hareket” rütbesinde olan üç müderris eğitim veriyor. Sahn medresesine öğrenci yetiştiriliyordu. Orta Öğretimden Yüksek Öğrenime geçiş sınıfları şeklinde idi.

Eğitim veren üç müderristen her biri bir bölümü eğitiyordu. Bu bölümler derece derece eğitim veriyordu. Evvel-Sâni ve Sâlis şeklinde derecelerdir.

Medrese mimari özellikleriyle algılanan bu yapı, 20 m. x 34 m. boyutlarındadır. Tek katlı bir yapı olmasına rağmen, girişin üstünde bir oda vardır. Dershane ise girişin karşısında, aynı eksende olup, birkaç basamakla yükseltilmiştir. Ortadaki dikdörtgen avluyu çeviren sütunlu revaklar’ın arkasında hücreler yer almıştır. Giriş kenarı hariç 12 hücre ve 1 fırın avluyu U şeklinde çevirmiştir. Bu medrese de kayıtlara göre, 1838, 1845, 1871, 1894, 1908, 1914’te onarımlar görmüştür 1921 yılında verilen rapora göre, Burada öğrencilerin sağlık yönünden barınmalarının sakıncalı olduğu bildirilmiştir. Bir dönem Ordu Dairesi Birinci Sevk Taburu ve İkinci Birlik Karargahı tarafından işgal edildiğine dair tutanak vardır. Belediye Sarayı yapılırken, medresede onarılmıştır.

Prof. Dr. İsmail Yakıt bu medreseyi değerlendirirken, Fatih devri mimarisinin kopyası olduğunu söylemiştir.

Ankaravî Mehmed Efendi’nin mimari özellikleri göz önünde tutularak, medresenin yapılaş tarihi, benim görüşüme göre Erken Osmanlı mimarisi karakterini taşımaktadır. Hatta Osmanlı özelliği taşımayan, Karahanlılardan beri devam eden “Ortada dikdörtgen avlu, dört kenarını çeviren revaklı yol, arkasında hücreler” şeklindedir. Bir başka özellikte, geç Bizans ve erken Osmanlı devrinde görülen, saçaklık altındaki “testere dişi silmelerden” medresede de vardır. Mekân anlayışı, mimarideki plastik anlatım, Selçuk mimari özelliğindedir. Eyvan, avlu ve girişin aynı eksende oluşu, duvarların taş ve tuğla dizile-riyle döşenmiş oluşu, erken Osmanlı özelliğidir. Halbuki kitabede 1707’de yapıldığı yazılıdır. Bu yapı tarihi olsa idi, bu özellikler olmaz idi. Kaldı ki medresede eğitim sisteminin Fatih medreselerine yetiştirici özellikte oluşu, belki de Fatih Sultan Mehmed medreselerine hazırlayıcı bir eğitim yeri olarak Fatih devrinde yapılmış, bu medresenin yapılaş Vakfiyesi 1707 yılında yakılıp, geçersiz kalmıştır. Ana eğitim sisteminin aynı şekilde devamı olabilir. Benim tahminime göre bu medrese XV. y.y.’da yapılmış olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Prof. Dr. Kurt Erdmann, “İslâm Mimarisindeki Esas Tipler”, 1956 ders notları,
 Prof. Dr. Kurt Erdmann, “Batı İslâm Sanatı”, 1957 ders notları.
 Prof. Dr. Kurt Erdmann, “İran’da İslâm Sanatı”, 1957 ders notları.
 Prof. Dr. Kurt Erdmann, “Anadolu’da Selçuk-Osmanlı Sanatı”, 1957, ders notları.
 Prof. Dr. Oktay Aslanapa, “Anadolu’da Türk Kentlerin Kuruluşu”, 1957, ders notları.
 Prof. Dr. Oktay Aslanapa, “Beylikler Devri Sanatı”, 1956 ders notları.
 Prof. Dr. Oktay Aslanapa, “Osmanlı Devri Sanatı”, 1958 ders notları.
 Prof. Dr. Semay Eyice, “Erken Osmanlı Devri Sanatı”, 1958 ders notları.
 Prof. Dr. Ernst Diez-Prof. Dr. Oktay Aslanapa, “Türk Sanatı”, 1955.
 Prof. Dr. Oktay Aslanapa, “Türk Sanatı”, 1984.
 Doçent Dr. Atilla Çetin, “Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Şubat 1990, Sayı 38, s. 20-22.
 Doçent Dr. İsmail Yakıt, “Şeyh-ül-İslâm Ankaravî Mehmed Efendi”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Şubat 1990, Sayı 38, s. 9-42.
 Prof. Dr. Mubahat S. Kütükoğlu, “XX. y.y.’a Erişen İstanbul Medreseleri”, T.T.K. XXVI Dizi, Sayı 4, 2000.